

БЕЗПЕРЕРВНІСТЬ ТВОРЧОГО РОЗВИТКУ ОСОБИСТОСТІ В ОСВІТІ

Розглянуто особливості безперервної освіти, виявлено і розкрито особливості її організації в контексті творчого розвитку особистості. Проведено теоретичний аналіз проблеми безперервності творчого процесу та обґрунтовано необхідність організації безперервності творчого процесу в освіті.

Ключові слова: безперервність освіти, творчий розвиток особистості, безперервність творчого процесу.

Постановка проблеми. Соціальний та економічний розвиток суспільства завжди висував на перший план людей, здатних тією чи іншою мірою впливати, як на процеси власного розвитку, так і на життя інших людей. Феномен особистості, здатної значною мірою впливати на процеси, що відбуваються в соціальній, економічній, науково-технічній та інших сферах діяльності людини, завжди привертав увагу дослідників різних наук – філософії, психології, педагогіки. Звернення до цієї проблеми викликане змінами, що передусім відбуваються, в економічному і соціальному житті нашої країни. Сьогодні значною мірою зросла відповідальність кожної людини за свою долю в її соціальному, професійному значенні.

Таким чином, особистість здатна долати труднощі і знайти своє соціальне і професійне місце в суспільстві, а, в разі потреби, – самостійно створити його, проявляючи свою волю і активність, стає об'єктом вивчення в багатьох дослідженнях філософів, соціологів, психологів і педагогів. Великі і складні проблеми соціального і економічного розвитку нашого суспільства ставлять сучасну людину перед непростим завданням – розвивати свій творчий потенціал.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема творчості з давніх-давен цікавилися Платон, Аристотель, Августин, Георг Вільгельм Фрідріх Гегель, Йоганн Генріх Песталоцці та ін. Розв'язання цієї проблеми в Україні почалося з часів Ярослава Мудрого. Більш глибоке дослідження питань творчості, особливостей творчої діяльності, умов формування творчої особистості почалося на межі XIX та XX століть. Теорія творчості активно розроблялася вченими-філософами з 20-х років XX століття (М.О. Бердяєв, Ерік Фромм). На вітчизняному ґрунті проблема творчості в її філософській постановці репрезентована в працях Г.С. Батіщева, Г.О. Давидової, М.В. Дьоміна, М.С. Кагана, П.В. Копнин, В.М. Ніколко, Б.В. Новикова, А.Т. Шуміліна та ін.

Аналіз досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання цієї проблеми показав, що тема розвитку творчої особистості отримала психологічне обґрунтування в працях О.О. Бодальова, Л.С. Виготського, У. Джемса, Г.С. Костюка, Ж. Піаже, С.Л. Рубінштейна та багатьох інших. Проблеми творчості присвятили свої праці Дж.Гілфорд, З.Фрейд, Е.Торренс. Риси творчої особистості у своїх роботах виділяли О.Н. Лук, Н.Т. Петрович, С.О. Сисоєва та ін. Питання розвитку творчих здібностей розглядали В.І. Андреев, І.С. Волощук, В.О. Моляко, Я.О. Пономарьов та ін.

Слід сказати, що в останні десятиліття XX та на початку XXI століття педагогічна наука цілеспрямовано, хоч і не завжди в адекватних масштабах, намагається не лише дослідити загальні особливості розвитку творчої особистості, але й розробити спеціальні засоби, прийоми, методи та технології стимулювання творчої діяльності. Педагогічні дослідження цієї проблеми здійснювали у своїх працях Н.В. Гузій, С.О. Сисоєва, П. Торренс, Х.Е. Трик, Т.І. Шамова, Г.І. Щукіна та інші. Проблеми дослідження педагогічної творчості й особливостям підготовки до неї майбутніх учителів приділяли увагу В.А. Кан-Калик, Н.В. Кічук, Л.М. Лузіна, М.В. Нікандров, С.О. Сисоєва та ін. Процес розвитку творчого потенціалу студентів під час навчально-пізнавальної діяльності досліджували С.С. Гасанов, П.Ф. Кравчук, В.А. Лисовська, О.Є. Приходько та ін. Дослідженню механізмів формування творчої діяльності учнів присвятили свої роботи П.Р. Атугов, І.П. Калошина, В.М. Кожевников, І.П. Калошина та ін.

Феномен безперервної освіти давно став предметом розгляду дослідників. Як першоджерела, в яких розглядалося питання безперервної освіти особистості, деякі дослідники трактують праці Аристотеля, Сократа, Платона, Сенеки і Конфуція. Попередником сучасних уявлень про безперервну освіту вважається Ян Амос Коменський. Цією проблемою займалися такі видатні педагоги та філософи минулого як Фрідріх Адольф Вільгельм Дистервег, Йоганн Генріх Песталоцці, Костянтин Дмитрович Ушинський та ін.

Проблема безперервної освіти розглянута в дослідженнях вітчизняних науковців: А.М. Богущ, В.Ю. Бикова, М.М. Білинської, М.Б. Євтуха, І.А. Зязюна, Л.М. Карамушки, Е.Е. Карпової, В.В. Крижка, В.І. Лугового, Т.О. Лукіної, С.В. Майбороди, Н.Г. Ничкало, О.Ю. Оболенського, І.В. Розпутенка, С.О. Сисоєвої, С.В. Сьоміна, О.Я. Чебикіна та ін. Своє бачення проблеми безперервної освіти викладено в дослідженнях зарубіжних науковців: А.Н. Бахмутського, Н.І. Булинського, Г. Драйдена, Е.М. Короткова, В.П. Панасюка, М.М. Поташника, Н.А. Селезньової, А.І. Субетто, Р. Фрейджера, Т.І. Шамової та ін.

Організаційно-педагогічні умови забезпечення безперервності освіти розглядали в своїх дослідженнях Е.П. Баллер, А.І. Зеленков, А.В. Батаршев, С.М. Годнік, М.Д. Ярмаченко, Ш.І. Ганелін, А.А. Кустов, О.Г. Мороз, А.В. Сенічкіна, А.М. Кухта, М.М. Волчаста, Р.Н. Москальова, Л.Ю. Нестерова, О.О. Комарова, Г.І. Назаренко, М. В. Дідовик, К.О. Добріна, Л.М. Денікіна, А.В. Литвин та ін.

Формулювання цілей статті. Метою статті стало виявлення і розкриття особливостей безперервності освіти в контексті творчого розвитку особистості, що й зумовило вирішення наступних завдань: розглянути особливості безперервності освіти; здійснити теоретичний аналіз безперервності творчого процесу в освіті.

Виклад основного матеріалу дослідження. Головною відмінністю сучасного етапу соціально-економічного розвитку багатьох розвинутих країн світу є високі темпи оновлення наукових знань, технологій і технічних систем. Тому сучасні освітні установи (дошкільні навчальні заклади, загальноосвітні заклади освіти, професійно-технічні училища, вищі навчальні заклади) перебудовують навчально-виховний процес з урахуванням змін, що відбуваються в житті країни, роблячи акцент на вивченні і розвитку особистості кожного, хто навчається (учня, студента тощо). Особливо це важливо у зв'язку з формуванням системи безперервної освіти, орієнтованої, передусім, на розвиток творчої особистості.

Ідеї безперервності освіти, починаючи з середини ХХ століття, знаходяться в центрі уваги світової наукової громадськості. У центрі ідеї безперервності освіти знаходиться людина, її потреби, інтереси й здібності. У теоретичному плані безперервна освіта – педагогічна ідея, згідно якої освітній процес розглядається, як такий, що охоплює усе життя в часі і просторі. Концепція безперервності освіти базується на ідеї навчання людини протягом всього її свідомого життя. Однією з перших спроб комплексного розгляду феномена безперервної освіти є дослідження П.Г. Давидова [2]. Серед робіт українських авторів слід виділити роботу А.В. Добридень [4].

Багатогранність безперервної освіти зумовлює наявність багатьох підходів до визначення її особливостей. Для визначення поняття безперервної освіти в світі використовується низка термінів: «освіта дорослих» (adult education); «продовжена освіта» (continuing education); «подальша освіта» (further education); «відновлювана освіта» (recurrent education); «перманентна освіта» (permanent education); «освіта протягом життя» (lifelong education); «навчання протягом життя» (lifelong learning). Державна політика в Україні стосовно безперервної освіти згідно «Національної доктрини розвитку освіти» (Указ Президента України від 17 квітня 2002 року N 347/2002) проводиться з урахуванням світових тенденцій розвитку освіти протягом життя, соціально-економічних, технологічних та соціокультурних змін [7].

Безперервність освіти згідно «Національної доктрини розвитку освіти» реалізується шляхом: забезпечення наступності змісту та координації навчально-виховної діяльності на різних ступенях освіти, що функціонують як продовження попередніх і передбачають підготовку громадян для можливого переходу на наступні сходинки; формування потреби та здатності особистості до самоосвіти; оптимізації системи перепідготовки працівників і підвищення їх кваліфікації, модернізації системи післядипломної освіти на основі відповідних державних стандартів; створення інтегрованих навчальних планів і програм; формування та розвитку навчальних науково-виробничих комплексів ступеневої підготовки фахівців; запровадження та розвитку дистанційної освіти; організації навчання відповідно до потреб особистості і ринку праці на базі професійно-технічних та вищих навчальних закладів, закладів післядипломної освіти, а також використання інших форм навчання; забезпечення зв'язку між загальною середньою, професійно-технічною, вищою та післядипломною освітою [7].

Серед функцій безперервної освіти виділяють: розвиваючу (задоволення духовних запитів особистості, потреб творчого зростання); компенсуючу (заповнення пробілів у базовій освіті); адаптивну (оперативна підготовка й перепідготовка в умовах мінливої виробничої й соціальної ситуації); інтегруючу в незнайомий культурний контекст; функцію ресоціалізації (повторної соціалізації). Створення сучасної моделі безперервної освіти супроводжується досі численними дискусіями серед провідних теоретиків педагогіки та психології (В.П. Андрущенко, І.Д. Бех, А.М. Богуш, В.Ю. Биков, М.І. Бурда, А.М. Гуржій, М.Б. Євтух, В.В. Засенко, І.А. Зязюн, В.П. Коцур, В.П. Кравець, В.Г. Кремень, В.С. Курило, В.І. Луговий, О.І. Ляшенко, С.Д. Максименко, Н.Г. Ничкало, В.В. Олійник, О.Я. Савченко, М.М. Слюсаревський, М.Ф. Степко, О.В. Сухомлинська, А.В. Толстоухов, О.В. Третяк, О.А. Удод, О.Я. Чебикін та ін.)

Зміст феномену безперервної освіти включає такі параметри, як освітній процес (де індивід виступає суб'єктом на всіх стадіях свого розвитку, переходячи від одного життєвого етапу до іншого), особистість (постійна участь суб'єкта в освітньому процесі без відносно тривалих перерв), організаційна структура освіти (створення такого освітнього простору, який при забезпеченні своїх освітніх послуг обов'язково враховує взаємозв'язок і спадкоємність освітніх програм, здатних задовольнити освітню потребу як суспільства в цілому, так і кожної людини окремо). Ці параметри, взаємодіючи між собою, забезпечуючи глибоку інтеграцію усіх освітніх процесів, утворюють цілісність, виступаючи, таким чином, системоутворюючим чинником безперервної освіти.

Аналіз психолого-педагогічної літератури з проблем безперервної освіти та розвитку творчої особистості дозволив нам, розглянути освіту як стадійний і цілісний у своїх елементах безперервний процес, який забезпечує поступальний розвиток творчого потенціалу особистості, тому, що реалії сучасності говорять про те, що сьогодні недостатньо бути тільки професіоналом, суспільству потрібні творчі особистості. Вирішення проблеми вивчення і розвитку творчої особистості в системі безперервної освіти неможливо без аналізу соціально-педагогічної ситуації в суспільстві і конкретно в навчально-виховних установах.

Як зазначає С.О. Сисосва велике значення для формування творчої особистості як свідомої суспільної істоти має те, що вона на кожному етапі свого розвитку посідає певне місце в доступній для неї системі суспільних відносин (у сім'ї, дитячому садку, школі, на виробництві), виконує дедалі складніші обов'язки. Розвиток особистості проходить низку стадій, кожна з яких характеризується певним способом життя, відповідною йому структурою психічної діяльності, певним рівнем розвитку змістовної, мотиваційної і операційної сторін. Послідовна зміна цих етапів відбувається за властивими розвитку законами, що являє собою внутрішньо необхідний рух особистості від нижчих до вищих сходинок життя. Кожна особистість проходить ці стадії по-різному, залежно від суспільних умов життя, але кожна попередня стадія готує наступну, старий стан особистості перетворюється на новий, причому ці перетворення мають незворотній характер [8, с.123-124].

Перший аспект, на який слід звернути особливу увагу – це проблема свободи особистості того хто навчається (учня, студента тощо) пов'язана з можливістю вільного творчого самовираження. Звичайно, система освіти є органічною частиною нашого суспільства і, природно, процеси, характерні для нашого суспільства значною мірою впливають на освіту і навпаки.

Нині, в суспільстві у зв'язку із соціально-економічними змінами, спостерігається зростання таких небажаних явищ, як злочинність, алкоголізм, наркоманія. Однією з причин, що викликають зростання числа такого роду правопорушень являється те, що частина людей, не зуміла повністю розкрити себе і самореалізуватися як особистість, інша частина знайшла спосіб самореалізації в негативному, антигромадському напрямі, треті просто не мають стійких мотивів для творчої самореалізації. У цій проблемі можна відмітити важливу закономірність – моральність в суспільстві визначається тим, як здійснюється процес самореалізації особистості, в якій мірі особистість є вільною у своєму самовираженні і наскільки цей процес є самостійним і творчим.

Тому нині одним з пріоритетних напрямів педагогічної науки є формування вільної, соціально адаптованої особистості. Процеси, що відбуваються в сучасному суспільстві, загострили інтерес до розвитку людини в конкретному соціокультурному і національно-регіональному середовищі. Проте, проблема, безперервності освіти в контексті творчого розвитку ще недостатньо вивчена. Сьогодні є дослідження, присвячені проблемі безперервної освіти, проте, на нашу думку, суть ідеї безперервної освіти - поступальний розвиток творчого потенціалу особистості, на жаль, практично не розглядається ні стосовно дошкільної та шкільної практики, ні до процесу освіти дорослих. Хоча саме вирішення цієї важливої проблеми може дійсно сприяти формуванню якостей для того, щоб знайти для себе необхідну професійну і соціальну «нішу» у світі, що змінюється.

Усе це вимагає іншого підходу до розуміння суті навчально-виховної роботи і до процесу розвитку творчих якостей особистості учнів. У педагогічній літературі і періодичному друці зустрічається досить багато фактів того, що наші школи пригноблюють свободу дитини, не дають можливості проявити себе, оцінити свої здібності та ін., тобто сформувати свій образ «Я», відчутти себе як особистість відповідальну за свої вчинки і за свою подальшу діяльність.

Що ж повинно стати центральним об'єктом усієї системи роботи сучасної освітньої установи? На наш погляд, це педагогічно цілеспрямована і методично обґрунтована активна діяльність тих хто навчається (учнів, студентів), що базується на розкритті і розвитку творчих можливостей їх інтересів. Дійсно, ця проблема є надзвичайно складною, вимагає комплексного розгляду. В той же час, можна виділити деякі педагогічні умови, що є найбільш важливими, при модернізації навчально-виховної роботи в закладах освіти (дошкільні навчальні заклади, загальноосвітні заклади освіти, професійно-технічні училища, вищі навчальні заклади).

1. В процесі навчально-виховної роботи потрібне кваліфіковане психолого-педагогічне спостереження за результатами навчальної, трудової, ігрової, громадської діяльності на основі вивчення особистості дитини, міри її активності, використання методик діагностування творчих можливостей і рівня їх розвитку, дослідження самооцінки дитини, динаміки образу «Я», діагностики міжособистісних стосунків. 2. Система безперервної освіти, що створюється в умовах сучасної системи освіти, повинна реалізувати права тих хто навчає та тих хто навчається на вираження своїх інтересів, схильностей на основі вільного вибору, самоактуалізації особистості, її адекватної самооцінки. Це дозволить формувати моральні якості, необхідні вільній людині. Без цього не може бути і творчої особистості. 3. Реалізація ідей педагогіки творчості та особистісно-орієнтованої педагогіки в навчально-виховному процесі і поза ним. 4. Застосування в навчально-виховному процесі завдань та ситуацій творчого характеру, ігрових ситуацій, спрямованих на прояв творчої активності тих хто навчається.

Другий аспект, на який слід звернути особливу увагу це перехід від репродуктивного до творчого характеру навчання. Як відомо, основний час в діяльності учнів і студентів займає навчання. Тому цілком очевидно, що для виховання творчих рис особистості у учнів і студентів процес навчання повинен бути творчим. На жаль, в нашій системі освіти ще переважає репродуктивне навчання. Процес навчання часто представляють тільки як передачу інформації від того хто навчає до того хто навчається. Той хто навчає при цьому виступає «передавачем» готової інформації, а ті хто навчаються є пасивними «пристроями», в кращому випадку, що запам'ятовують.

Чим точніше той хто навчається відтворює отримані в готовому виді знання, тим він краще навчається. Репродуктивно отримані знання і уміння не знаходять застосування на практиці. Знання і уміння даються як би про запас, на майбутнє, хоча добре відомо, що дитина не усвідомлює цього, вона живе сьогоднішнім. З часом у тих хто навчається виробляється не лише стереотип такої діяльності, а й характер мислення.

Третій аспект, на який слід звернути увагу це діалогічний характер навчання. Будь-яка освітня структура – складна система, що має визначену просторову організацію, яка може мати або «відкритий» – діалогічний характер, який відповідає внутрішній психічній організації людини і представляє можливості для розвитку творчої особистості, або «закритий» – монологічний характер, що перешкоджає особистісному зростанню. Творча концепція обумовлює «відкрити» діалогічну систему навчання, яка дозволяє кожній дитині жити і працювати у власному ритмі.

Принципова відмінність між традиційною освітою і тією, яка диктується вимогами сучасності, полягає в тому, що перша виступає як інститут спадкоємства, а друга інститут спадкоємства для використання і творчого розвитку заради наступного використання. Цим визначається значущість і переваги безперервної освіти, що спрямована на творчий розвиток особистості.

На відміну від традиційної безперервної освіти, безперервна освіта, що спрямована на творчий розвиток особистості звернена до людини, її запитів і пізнавальних потреб, можливостей і інтересів, умов життєдіяльності і труднощів. Безперервна освіта розглядається як педагогічна система, що виступає системою цілеспрямованого різностороннього розвитку творчої особистості.

Центральною категорією безперервної освіти стає розвиток особистості, людини, як суб'єкта діяльності і спілкування, культури і моральності, відповідальності. В той же час постійний розвиток особистості на користь людини і суспільства визначає мету безперервної освіти – розвиток особистісного творчого потенціалу людини, виховання його здібностей до компетентної поведінки в невідомих предметних і соціальних ситуаціях, а змістом – все те, що забезпечує досягнення цієї мети.

Процес формування творчої особистості – це двосторонній процес, в якому домінуюча роль відводиться тому хто навчає (учитель, викладач), його власній творчій орієнтації. Ефективність формування і розвитку творчих рис особистості багато в чому залежить від умінь того хто навчає організувати творчу діяльність. Однією з головних педагогічних вимог до організації творчої діяльності є облік вікових особливостей людини що навчається. Без урахування особливостей розвитку психіки людини що навчається неможливо правильно співвіднести між собою мету, мотиви і засоби досягнення мети. Адже власне вони визначають інтерес до роботи, виникнення проблемної ситуації і прагнення до досягнення мети.

Важливе значення в організації творчої діяльності тих хто навчається має доступність запропонованих завдань. Складність їх має бути узгодженою з етапами творчого розвитку людини. Уповільнення розвитку, а тим більше прискорення завжди призводить до небажаних наслідків. Ця вимога породжує нове – вміння поєднання індивідуальної і колективної творчої діяльності.

Велике значення в творчій діяльності має безперервність творчого процесу. Аналіз, практика і проведені нами спостереження показують, що епізодична творча діяльність малоефективна. Вона може викликати тимчасовий інтерес до конкретної роботи, активізувати пізнавальну діяльність під час її виконання, може навіть сприяти виникненню проблемної ситуації. Але епізодична творча діяльність ніколи не приведе до розвитку творчого відношення до праці, прагнення до експериментаторської роботи, до розвитку творчих якостей особистості.

Ситуація, що склалася, вимагає нових підходів до рішення глобальних проблем сучасності. Одне з провідних місць при цьому відводиться пошуку нових напрямів в розвитку системи освіти. Відкриваються можливості нового погляду на систему освіти з позицій творчого розвитку. Безперервна, систематична творча діяльність упродовж усіх років навчання, як свідчить аналіз досвіду, неодмінно призводить до виховання стійкого інтересу до творчої праці і формування творчої особистості.

Висновки, перспективи подальших досліджень. Проведений теоретичний аналіз досліджень з цієї проблеми і досвіду, що складається, в нашій країні показав, що система безперервної освіти, що зараз формується в нашій країні, має бути покликана забезпечити розвиток творчої особистості. Розвиток творчої особистості в системі безперервної освіти дозволяє виявити найбільш цінні для особистості і суспільства якості особистості і розвинути їх до рівня можливої реалізації в професійній підготовці, що дозволяє забезпечити успішну адаптацію до сучасної, динамічної соціальної і економічної ситуації. В той же час, розділяючи позиції вітчизняних дослідників стосовно проблеми безперервної освіти, на підставі проведеного теоретичного аналізу, ми дійшли висновку про те, що забезпечити безперервність освітнього процесу можна, виходячи з усвідомлення особливої ролі і значення включення того хто навчається в активну творчу діяльність. Пому потрібно розглянути особливості розвитку творчої особистості на кожному етапі безперервної освіти.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Безлепкина В.В.* Дополнительное профессиональное образование: вчера, сегодня, завтра / В.В. Безлепкина, В.В. Власов, Р.Е. Мисенюк // Высшее образование в России. – 1994. – № 1. – С. 134–142.
2. *Давидов П. Г.* Безперервна освіта – вимоги часу чи нова філософія освітньої діяльності // Вісник Донецького національного університету економіки і торгівлі імені Михайла Туган-Барановського: Науковий журнал. – Серія: Гуманітарні науки. – 2010. – № 2. – С. 170–175.

3. *Даниленко В.* Методологічні проблеми неперервної педагогічної освіти / В. Даниленко, К. Лемківський, В. Мележик // Вища школа. – 2003. – №2-3. – С. 38-43.
4. *Добридень А.В.* Навчання впродовж життя в контексті Болонського процесу / А.В. Добридень // Вища освіта України. – 2008. – Т. 1(8), Дод. 3: Темат. вип. «Вища освіта України в контексті інтеграції до європейського освітнього простору». – С. 90–97.
5. *Купцов О. В.* Непрерывное образование и его структура / О.В. Купцов // Высшее образование в Европе. – 1991. – Т. 16, № 1. – С. 29–32.
6. *Мартинюк І.В.* Безперервна освіта в сучасних умовах соціально-економічного розвитку України / І.В. Мартинюк // Вісник Луганського національного університету ім. Тараса Шевченка. Серія : Педагогічні науки. – 2009. – № 9(172). – С. 20–25.
7. Національна доктрина розвитку освіти // Освіта. – 2002. – 24 квітня-1 травня. – С.2-4.
8. Сисоєва С. О. Основи педагогічної творчості : підручник / С. О.Сисоєва. – К. : Міленіум, 2006. – 344 с.
9. *Сисоєва С. О.* Педагогічна творчість : монографія / С. О.Сисоєва. – К. : Книжкове видавн. «Каравела», 1998. – 150 с.
10. *Чебыкин А. Я.* Генезис эмоциональных особенностей у детей разного возраста и пола : [монография] / А. Я. Чебыкин, И. В. Мельничук. – Одесса, 2004. – 147 с.

Подано до редакції 24.10.12
